

MARTA BŁĄD¹

PRZEDSIĘBIORSTWA SPOŁECZNE NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE

Abstrakt. Artykuł dotyczy zjawiska powstawania przedsiębiorstw społecznych w Polsce w ramach inicjatywy wspólnotowej EQUAL. Przedstawiono przykłady projektów tej inicjatywy realizowanych na obszarach wiejskich. Podjęto także próbę krytycznej analizy projektów EQUAL pod kątem zapewnienia trwałego rozwoju lokalnego.

Słowa klucze: gospodarka społeczna, przedsiębiorstwa społeczne, inicjatywa EQUAL

WPROWADZENIE: CZYM JEST GOSPODARKA SPOŁECZNA?

Gospodarka społeczna nie jest zjawiskiem nowym. Po raz pierwszy zainteresowano się nią na początku XIX wieku, współczesne zainteresowanie ma początek w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Nazywana jest również gospodarką solidarną, ekonomią solidarności, ekonomią społeczności lokalnej, gospodarką obywatelską, jak również przedsiębiorczością społeczną. [Leś 2008]. W latach dziewięćdziesiątych gospodarka społeczna stała się przedmiotem uwagi organizacji międzynarodowych – UE i OECD, które dostrzegły w jej potencjale szanse przeciwdziałania problemom społecznym.

Okolicznością, która sprawiła, iż ekonomia społeczna wróciła do dyskursu publicznego, stał się narastający problem bezrobocia, związany z wykluczeniem społecznym i pogłębianiem się nierówności ekonomicznych. Zjawisko to wystąpiło wraz z wyczerpywaniem się możliwości państwa narodowego w skutecznym regulowaniu problemów generowanych przez mechanizmy rynkowe (kryzys welfare state) [Każmierczak 2007].

Podkreślić jednak należy, iż w ekonomii społecznej nie tyle chodzi o nową gałąź ekonomii, ile o określony segment działalności gospodarczej ulokowany

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

w trójkącie, którego boki wyznaczają: gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne [Hausner 2008].

Gospodarka społeczna obecna jest w nowych koncepcjach działalności gospodarczej, takich jak na przykład koncepcja trzech „E” (efektywność, ekonomiczność i etyczność) oraz koncepcja 3BL (triple bottom line = 3P: people, planet, profit) [Rok 2008]². Zwracają one uwagę na to, iż gospodarowanie powinno uwzględniać nie tylko aspekt efektywności, ale też etyczności, nie tylko zysk, ale też potrzeby ludzi, nierzadko marginalizowanych, nie tylko produkcję, ale też jej oddziaływanie na środowisko przyrodnicze.

Przedsiębiorstwa społeczne mają charakter zgodny z tymi koncepcjami – obejmują zarówno wymiar ekonomiczny, jak i społeczny, czasem połączony z ekologicznym. Z jednej strony mają rynkowy charakter (związany z ryzykiem ekonomicznym), z drugiej jest to gospodarowanie uwzględniające potrzeby danej społeczności. Cele społeczne mają pierwszeństwo nad generowaniem zysku. Przedsiębiorstwa społeczne posługują się metodami organizacyjnymi zorientowanymi na demokratyczny proces podejmowania decyzji.

O społecznym wymiarze przedsiębiorstw społecznych decyduje cel ich działalności, jakim jest służenie społeczności, jak również sposób ich powstania (w wyniku kolektywnego działania osób należących do danej społeczności) oraz źródło władzy decyzyjnej (znajduje się ona w rękach członków/udziałowców) [Każmierczak 2007].

Przedsiębiorstwa społeczne przybierają różne formy prawne, w Polsce są to: spółdzielnie socjalne, spółki z o.o. oraz działalność prowadzona w ramach NGO.

Przedsiębiorczość społeczna jest zatem rodzajem działalności, mającym na celu zarówno cel gospodarczy (maksymalizacja zysku), jak i społeczny (rozwój społeczności lokalnej). Zasadą jest zakaz podziału wypracowanego zysku pomiędzy pracowników – współudziałowców przedsiębiorstwa, gdyż musi on być przeznaczony na cele społeczne. Jest to rodzaj gospodarowania, który jest zorientowany na produkcję usług użyteczności publicznej, którymi nie są zainteresowane ani rynek, ani sektor publiczny, operuje on zatem w obszarze „nieudolności” rynku. Inicjatywy przedsiębiorczości społecznej często mają charakter ekonomicznej samopomocy, po którą sięgają nie tyle z wyboru, co z konieczności członkowie społeczności dotkniętych kryzysem gospodarczym i bezrobociem [Rymsza 2007].

Atrybutem gospodarki społecznej jest zakorzenienie społeczne. Wraz z rozwojem globalnej gospodarki następuje odrywanie się przedsiębiorstwa od otoczenia społecznego (mobilność czynników produkcji, produkcja wyrobów na anonimowe rynki) i podporządkowanie rynkowi. Ekonomia społeczna jest próbą ograniczenia tego zjawiska, gdyż w jej istocie leży dążenie do zakorzenienia gospodarowania w lokalnym otoczeniu społecznym. W praktyce wyraża się to w organizowaniu miejsc pracy i dochodów tam, gdzie ludzie w danej chwili

² Koncepcja 3E jest rozwijana w polskiej literaturze w pracach W. Gasparskiego. Prezentowana już w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych jest w dużej mierze spójna z obecną w literaturze światowej koncepcją odpowiedzialnego biznesu i koncepcją potrójnej linii przewodniej (3BL wprowadzona i rozwijana przez J. Elkingtona oraz jego współpracowników).

mieszkają lub chcą mieszkać. Dopiero takie miejsca pracy mają szansę zakorzenić się w społeczności lokalnej [Wilkin 2007].

Przedsiębiorstwo zakorzenione społecznie to takie, którego funkcjonowanie jest czynnikiem aktywizacji i rozwoju lokalnych społeczności. Cecha „społeczności” przedsiębiorstwa dotyczy zatem nie tylko wspierania słabszych, ale też wymiernych korzyści dla społeczności, na której terenie przedsiębiorstwo funkcjonuje.

GOSPODARKA SPOŁECZNA W UNII EUROPEJSKIEJ – NA PRZYKŁADZIE INICJATYWY WSPÓLNOTOWEJ EQUAL

Koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku to okres wzmożonego zainteresowania UE ekonomią społeczną, a zwłaszcza jej rolą w tworzeniu nowych miejsc pracy. Znalazło to wyraz m. in. w dokumencie Komisji Europejskiej: *Wytyczne zatrudnienia (Employment Guidelines)* z 1998 roku (http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/guidelines_en.htm). Jednym z praktycznych rozwiązań jest inicjatywa wspólnotowa EQUAL realizowana od 2001 roku w krajach Unii Europejskiej, a finansowana przez Europejski Fundusz Społeczny oraz budżety państw uczestniczących w inicjatywie.

EQUAL stanowi część strategii UE, mającej na celu stworzenie nowych miejsc pracy i zapewnienie do nich powszechnego dostępu. Ma na celu testowanie i promowanie nowych sposobów zwalczania dyskryminacji i nierówności na rynku pracy, zarówno wobec osób już zatrudnionych, jak i wobec osób poszukujących pracy (zmarginalizowanych).

EQUAL kieruje się następującymi zasadami w wyborze i realizacji projektów: podejście tematyczne (thematic approach), partnerstwo (partnership), zaangażowanie grup marginalizowanych/dyskryminowanych w działania partnerstwa (empowerment), współpraca międzynarodowa (transnational co-operation), innowacyjność (innovation) oraz adaptacja rezultatów do głównego nurtu polityki (mainstreaming) [http://ec.europa.eu/employment_social/equal/about/index_en.cfm; www.equal.org.pl; www.equal.gov.pl].

Zakres działań inicjatywy EQUAL w Polsce obejmuje pięć tematów:

A. Ułatwianie wchodzenia i powrotu na rynek pracy osobom mającym trudności z integracją lub reintegracją celem promowania rynku pracy otwartego dla wszystkich.

D. Wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej (trzeciego sektora), a w szczególności usług na rzecz społeczności lokalnych, z akcentem na poprawę jakości miejsc pracy.

F. Wspieranie zdolności dostosowania się firm i pracowników do strukturalnych zmian gospodarczych oraz wspieranie wykorzystania technologii informacyjnych i innych nowych technologii.

G. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego oraz ponowna integracja kobiet i mężczyzn, którzy opuścili rynek pracy, poprzez rozwój bardziej elastycznych i efektywnych form organizacji pracy oraz działań towarzyszących.

I. Wsparcie integracji społecznej i zawodowej osób ubiegających się o status uchodźcy.

Interesujący jest temat D, który ma na celu wypracowanie polskiego modelu gospodarki społecznej, realizującego się w zwiększaniu atrakcyjności lokalnych rynków pracy i usług, wprowadzaniu nowych metod zaangażowania i aktywizacji zawodowej społeczności lokalnych oraz rewitalizacji lokalnych rynków pracy.

W inicjatywie EQUAL podkreśla się, iż wyznacznikiem jego efektywności nie jest liczba objętych wsparciem beneficjentów, ale jakość wypracowanych innowacyjnych modeli (rezultatów), które zostaną wprowadzone do powszechnego zastosowania na rynkach pracy.

W ramach inicjatywy EQUAL w Polsce na lata 2004–2006³ do realizacji zakwalifikowano 107 spośród 751 zgłoszonych inicjatyw projektowych. Projekty są realizowane przez Partnerstwa na rzecz Rozwoju (PRR), które łącznie skupiają 632 organizacje. Przeciętne partnerstwo składa się z 6–7 podmiotów. Projekty znacznie różnią się od siebie pod względem budżetu, zakresu i liczby organizacji zaangażowanych w ich realizację. Nazwę i tematykę projektów można odnaleźć na stronie internetowej: www.equal.org.pl.

Podstawą projektów inicjatywy EQUAL jest partnerstwo⁴. Jest ono warunkiem niezbędnym do pozyskania wsparcia, jak też jest metodą realizacji projektów inicjatywy EQUAL (również inicjatywy LEADER). EQUAL, jako instrument polityki regionalnej UE, kończy się w 2008 roku, jednakże mechanizmy partnerskie będą wykorzystywane w ramach działań finansowanych przez Europejski Fundusz Społeczny w latach 2007–2013.

Współpraca partnerska, angażująca sektor publiczny, gospodarczy i organizacje pozarządowe, została uznana na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro (1992 r.) za podstawę rozwoju zrównoważonego poprzez podejmowanie wspólnych inicjatyw, mających na celu rozwiązanie problemów określonej społeczności. O ile samodzielne próby rozwoju często okazują się nieskuteczne, o tyle współpraca partnerska daje lepsze możliwości rozwoju dzięki połączeniu cech i możliwości charakteryzujących poszczególne sektory oraz poszukiwanie sposobów wykorzystania ich do wspólnych korzyści [Tennyson 2003].

Partnerstwa przybierają różne formy, można jednak wskazać niezmiennie ich cechy. Przyjmijmy następującą definicję. Partnerstwo międzysektorowe to strategiczne przymierze organizacji reprezentujących różne sektory życia społecznego: publiczny, gospodarczy i społeczny, zawarte w celu współpracy przy realizacji projektu lub programu zgodnego z celami rozwoju zrównoważonego, do którego wszyscy partnerzy wnoszą swoje kompetencje i zasoby, w którym wspólnie ponoszą ryzyko i koszty oraz dzielą się korzyściami wynikającymi z osiągnięcia wspólnych celów partnerstwa i celów poszczególnych organizacji

³ Podstawą prawną wdrażania Programu IW EQUAL w Polsce jest *Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju* (Dz.U. 2004, nr 116, poz. 1206) oraz akty wykonawcze, m. in. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 11 sierpnia 2004 r. w sprawie przyjęcia programu operacyjnego – Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004–2006 (Dz.U. 2004, nr 189, poz. 1948).

⁴ Wiadomości na temat partnerstwa można znaleźć w *Poradniku partnerstwa*, R. Tennyson [2003] oraz w Grupach partnerskich. Od idei do współdziałania. Red. R. Serafin, B. Kazior, A. Jastrzębska, Kraków [2005].

członkowskich [*Grupy partnerskie...* 2005].

W odniesieniu do projektów inicjatywy EQUAL partnerstwo ma na celu wspólnie opracować i sprawdzić w praktyce sposoby i narzędzia rozwiązywania problemów związanych z dyskryminacją na rynku pracy.

PROJEKTY EQUAL DOTYCZĄCE GOSPODARKI SPOŁECZNEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH

Jak już wspomniano, jednym z tematów inicjatywy EQUAL jest gospodarka społeczna, umieszczona w temacie D – wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej (trzeciego sektora), a w szczególności usług na rzecz społeczności lokalnych, z akcentem na podnoszenie jakości miejsc pracy. Liczba realizowanych projektów w tym temacie wynosi 24. We wszystkich projektach grupami docelowymi są osoby zmarginalizowane społecznie, zagrożone bezrobociem, a wśród nich specyficzne grupy, na przykład: etniczne (np. Partnerstwo na rzecz aktywizacji zawodowej Romów poprzez narzędzia gospodarki społecznej), osób niepełnosprawnych (np. Przedsiębiorstwo społeczne dla osób niewidomych, Partnerstwo dla Rain Mana – Rain Man dla Partnerstwa), chorych psychicznie (Koalicja Łamania Oporów Społecznych KŁOS), osób samotnie wychowujących dzieci (Fenix) czy opuszczających zakłady poprawcze i karne (Możemy więcej – Partnerstwo na rzecz spółdzielni socjalnych). Wdrażanie projektów ma na celu reintegrację tych osób na rynek pracy. Na podstawie materiałów ewaluacyjnych [*EQUAL*, 2007] okazało się, iż połowa projektów (12) dotyczy mieszkańców wsi jako jedynej grupy beneficjentów lub jako jednej z kilku⁵.

Projekt „Koalicja Łamania Oporów Społecznych KŁOS” skierowany jest w całości do osób zamieszkujących tereny wiejskie, długotrwale bezrobotnych oraz osób chorujących psychicznie. Projekt objął 20 beneficjentów zamieszkujących regiony wiejskie gminy Zgierz. Stali się oni pracownikami powstałej firmy socjalnej Hotel – niewielkiego pensjonatu, który jest dla nich miejscem odbywania staży zawodowych (nawet do 2 lat).

Inny projekt – „Mazurski Feniks”, jest realizowany na terenie powiatu kętrzyńskiego, jego beneficjentami są osoby bezrobotne pochodzące z terenów wiejskich, byli pracownicy pegeerów oraz ich rodziny, zwłaszcza młodzież i kobiety zamieszkałe na osiedlach popegeerowskich. Działaniami projektu objęto 200 beneficjentów.

Projekt „W stronę polskiego modelu gospodarki społecznej – budujemy Nowy Lisków” również w całości skierowany jest do społeczności lokalnych z ob-

⁵ Są to następujące projekty: Ekonomia społeczna w praktyce, Partnerstwo w widłach trzech rzek, Partnerstwo „Muflon”, Kluczowa rola gminy w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, Akademia Przedsiębiorczości – rozwój alternatywnych form zatrudnienia, Koalicja Łamania Oporów Społecznych KŁOS, Transfer doświadczeń w zakresie gospodarki społecznej ekologicznych organizacji z Europy Zachodniej, Gospodarka społeczna na Bursztynowym Szlaku, Partnerstwo dla Rain Mana – Rain Man dla Partnerstwa, Wirtualny Inkubator Gospodarki Społecznej – model funkcjonowania w sieci współpracy, Mazurski Feniks, W stronę polskiego modelu gospodarki społecznej – budujemy Nowy Lisków.

szarów wiejskich, w których znaczna część mieszkańców należy do grup zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem z rynku pracy. Realizowany jest on w powiatach biłgorajskim i lubelskim ziemskim w województwie lubelskim, oraz w powiatach ełckim i nidzickim, w województwie warmińsko-mazurskim. Są to jedne z najbiedniejszych regionów w całej Polsce i Unii Europejskiej. Przyjrzyjmy się temu projektowi⁶.

W tytule projektu (jak też w założeniach) nawiązano do Liskowa i tego, co zdarzyło się w nim ponad 100 lat temu. Lisków, zaniedbany społecznie i ekonomicznie, w ciągu 30 lat za sprawą przedsiębiorczego księdza Władysława Bliźnińskiego stał się dynamiczną wsią i społecznością. Ksiądz proboszcz pragnął „przychylić nie tylko nieba, ale i chleba”⁷.

W wybranych do projektu powiatach zostały zawiązane cztery partnerstwa lokalne, których celem było uruchomienie przedsiębiorstw społecznych⁸. Partnerstwa te wchodziły w skład krajowego Partnerstwa na rzecz Rozwoju „Budujemy Nowy Lisków”⁹.

Projekt realizowany był od lipca 2005 do marca 2008 roku. W ramach projektu utworzono siedem przedsiębiorstw społecznych: trzy w powiecie lubelskim ziemskim, dwa – w ełckim i po jednym – w nidzickim i biłgorajskim. Każde z nich jest przedsięwzięciem lokalnym, gdyż poszczególne partnerstwa samodzielnie podejmowały decyzję o liczbie przedsiębiorstw, ich formie prawnej i rodzaju podejmowanej działalności.

Powstałe przedsiębiorstwa społeczne to: Spółdzielnia Rękodzieła Ludowego i Artystycznego w Golubiach, Spółdzielnia Socjalna Ośrodek Szkolno-Zawodowy „Stara Szkoła” w Prostkach, Garncarska Wioska w Kamionce, Nasutowskie Przedsiębiorstwo Społeczne Sp. z o.o. w Nasutowie, Biłgorajskie Przedsiębiorstwo Społeczne Sp. z o.o. w Biłgoraju, Przedsiębiorstwo Społeczne przy Stowarzyszeniu Emaus w Krężnicy Jarej oraz Spółdzielnia Socjalna PERON 3 w Moczy Leśnym.

Przyjrzyjmy się jednemu z tych przedsiębiorstw – Garncarskiej Wiosce sp. z o.o. Zostało ono utworzone w październiku 2007 roku w Kamionce – mazurskiej wsi rejonu Nidzicy, liczącej 60 mieszkańców. Zatrudnia ono 8 osób. Przedmiotem jego działalności jest pozarolnicza działalność gospodarcza, oparta na starych, ginących zawodach rzemieślniczych, mająca promować historię i kulturę regionalną. Przedsiębiorstwo zajmuje się produkcją i usługami rzemieślniczy-

⁶ Do opisu wybrano właśnie ten projekt, gdyż autorka uczestniczyła w konferencji omawiającej jego wyniki (Rozwój lokalny i przedsiębiorczość społeczna w XXI wieku, 12 marca 2008, ISP).

⁷ Dość powiedzieć, iż w Liskowie powstało mnóstwo instytucji i organizacji: m.in. spółdzielnia rolniczo-handlowa, kasa Dobrego Kredytu, Kasa Oszczędnościowo-Pożyczkowa, kółka rolnicze, szkoła rolnicza. Wybudowano drogi, odnowiono zabudowania wiejskie, Lisków miał swoją elektrownię, studnie artezyjskie, kilka telefonów, działał dom ludowy, w którym wystawiano sztuki teatralne, chór, klub inteligencji, a także lokalna gazeta [Kaźmierczak i Sobisiak, 2007].

⁸ Są to: Partnerstwo Lokalne Ełk, Partnerstwo Lokalne Lublin, Partnerstwo Lokalne Nidzica oraz Partnerstwo Lokalne Biłgoraj.

⁹ Oprócz nich należą do niego inicjatorzy projektu: Fundacja „Instytut Spraw Publicznych”, Akademia Filantropii w Polsce oraz Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych (WRZOS). Jest to najliczniejsze polskie partnerstwo powstałe w ramach IW EQUAL, gdyż liczy 42 partnerów.

mi w zakresie garncarstwa, kowalstwa, krawiectwa, renowacji starych mebli, produkcji papieru czerpanego i agroturystyki. Organizuje również warsztaty, szkolenia, seminaria i konferencje w obrębie tej tematyki. Sztandarowym produktem turystycznym Garncarskiej Wioski jest wesele mazurskie (tradycyjne potrawy, śpiewy i tańce przy ludowej muzyce). Organizowane są także wizyty studyjne dla przedstawicieli samorządów czy organizacji pozarządowych i biznesu [www.garncarskawioska.pl].

Kluczową rolę w powstaniu i rozwoju przedsiębiorstwa Garncarska Wioska odegrało Partnerstwo Lokalne Nidzica (składa się z 10 partnerów), wśród nich Nidzicka Fundacja Rozwoju „Nida”. Spełniała ona rolę koordynatora projektu, m. in. zachęcała mieszkańców wsi do udziału w tworzeniu przedsiębiorstwa i przygotowywała zawodowo osoby bezrobotne do pracy.

Wszystkie projekty w temacie D mają na celu stworzenie modelowych rozwiązań w zakresie krajowej gospodarki społecznej, przetestowanie nowych form reintegracji osób wykluczonych z rynku pracy. W większości przypadków chodzi tu o powstanie przedsiębiorstw społecznych zatrudniających osoby z grupy docelowej, centrów przedsiębiorczości społecznej czy też centrów doradczo – szkoleniowych. Jedynie dwa projekty dotyczą teoretycznej analizy zjawiska gospodarki społecznej, jeden ma na celu przebadanie przedsięwzięć ekonomii społecznej (W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej), inny profesjonalizację organizacji pozarządowych działających w sektorze społecznym (Partnerstwo na rzecz profesjonalizacji trzeciego sektora).

Jedną z zasad inicjatywy EQUAL jest innowacyjność projektów. Jednym z ciekawszych pod tym względem jest projekt „Transfer doświadczeń w zakresie gospodarki społecznej ekologicznych organizacji z Europy”, realizowany w województwie dolnośląskim i podlaskim, adresowany głównie do mieszkańców terenów wiejskich. Łączy on bowiem społeczną działalność gospodarczą z ekologiczną. Ma na celu rozwój rynku usług z zakresu „zielonych” miejsc pracy. Jest oparty na przykładach z Europy Zachodniej i obejmuje takie formy działalności, jak: gospodarstwa ekologiczne, zieloną turystykę, zarządzanie środowiskowe, ośrodki edukacji ekologicznej, pokazujące w praktyce sposoby działania technologii oszczędzania energii i wody.

Warto wspomnieć także projekt „Wirtualny inkubator gospodarki społecznej – model funkcjonowania w sieci współpracy”. Przewiduje on udzielenie pomocy szkoleniowej, doradczej oraz informatycznej m.in. 140 rolnikom zagrożonym utratą pracy w postaci kursu na temat prowadzenia gospodarstw ekologicznych.

Wśród nowatorskich pomysłów projektowych należy wymienić również „Mazurski Feniks”, nie tylko ze względu na to, że dotyczy on osób bezrobotnych z popegeerowskich terenów wiejskich, ale z uwagi na przedmiot działalności powstałych przedsiębiorstw społecznych (wytwarzanie, handel i marketing produktów tradycyjnych i regionalnych) oraz wykorzystanie modelu franchisingu społecznego w celu stworzenia sieci spółdzielni socjalnych.

Dużą rolę w projektach EQUAL przykłada się do systemu szkoleń, doradztwa i różnego rodzaju warsztatów. W zasadzie wszystkie projekty zawierają ten element. Na przykład działalność „Partnerstwa w widłach trzech rzek”, którego

działalność ma na celu zmniejszenie bezrobocia w rejonach podmiejskich i wiejskich aglomeracji warszawskiej (powiat nowodworski), dotyczy m.in. wsparcia beneficjentów poprzez szkolenia i wyjazdy studyjne, giełdę pracy, doradztwo specjalistów, ze szczególnym uwzględnieniem podejmowania i rozwijania samodzielnej działalności gospodarczej i tworzenia przedsiębiorstw gospodarki społecznej w zakresie turystyki, jak również doradztwo w zakresie pozyskiwania środków finansowych. Natomiast „Partnerstwo Muflon” z regionu wałbrzyskiego (kierujące swe działania również do bezrobotnych z terenów wiejskich w wieku 18–24 lat), oprócz szkoleń zawodowych, organizuje również zajęcia z terapii rodzinnej oraz warsztaty motywacyjne, których celem jest podniesienie samooceny uczestników, ich motywacji, umiejętności komunikacji i pracy w grupie.

Z analizy partnerstw inicjatywy EQUAL widać, iż przywiązują one dużą rolę do wykorzystania sieci internetowej w rozpowszechnianiu idei, jak też praktyki gospodarki społecznej. Wszystkie partnerstwa posiadają swoją stronę internetową bądź od początku ich trwania bądź jako rezultat projektu. Zawierają one nie tylko opis i rezultaty działań podejmowanych w projekcie, ale również informacje o funkcjonowaniu gospodarki społecznej w Polsce, zwłaszcza w ramach inicjatywy EQUAL, jak również materiały i podręczniki dla beneficjentów czy osób zainteresowanych. „Możemy więcej” – Partnerstwo na rzecz spółdzielni socjalnych posiada dwujęzyczną (polsko-angielską) stronę internetową. Bardzo ciekawą stroną internetową posiada również partnerstwo „Cyberreka lidera – wspieranie liderów społecznych przemian w Polsce” (dla absolwentów szkół w wieku 20–37 lat). Można na niej znaleźć m.in. bazę dobrych praktyk, kursy ekonomii społecznej wsparte materiałem telewizyjnym, linki do stron poświęconych trzeciemu sektorowi, multimedialną wersję podręcznika *Mogę, więc jestem*, a także forum służące wymianie doświadczeń [www.cyber-reka.tk].

W projektach inicjatywy EQUAL zakłada się, iż ich realizacja powinna przynieść wartość dodaną. Na przykład w projekcie „Partnerstwo dla Rain Mana – Rain Man dla Partnerstwa”, którego beneficjentami są również osoby niepełnosprawne z terenu wiejskiej gminy Lesznowola, wartością dodaną jest wykształcenie grupy trenerów pracy i instruktorów osób autystycznych, a tym samym wytworzenie nowej specjalizacji zawodowej dla osób pracujących z niepełnosprawnymi.

W projekcie „Akademia Przedsiębiorczości – rozwój alternatywnych form zatrudnienia”, obejmującym m. in. bezrobotnych z wiejskich gmin Mogilany i Wieprz, w województwie małopolskim, wartością dodaną jest, oprócz zapewnienia zatrudnienia beneficjentom, kompleksowa pomoc w usamodzielnieniu się na otwartym rynku pracy, począwszy od wsparcia psychologicznego, mającego na celu zwiększenie wiary w siebie i motywacji, umiejętności autoprezentacji, poprzez szkolenia, a skończywszy na pomocy w samozatrudnieniu lub założeniu spółdzielni.

Oprócz celu, metod i narzędzi projektów inicjatywy EQUAL, interesująca jest skala jego oddziaływania, a przede wszystkim liczba beneficjentów objętych wsparciem. Różni się ona w zależności od projektu, od 20 do 579. W niektórych

przypadkach, beneficjenci objęci są pomocą polegającą na ich zatrudnieniu, w innych – pomocą szkoleniową. Jeśli chodzi o projekty dotyczące ściśle obszarów wiejskich, to najmniejszą liczbę beneficjentów objęła „Koalicja Łamania Oporów Społecznych KŁOS” (20), największą zaś „Mazurski Feniks” (200 osób z terenów wiejskich popegeerowskich, w tym 170 osób mających poniżej 25 lat).

Wszystkie projekty zakładały wypracowanie rezultatów, z reguły w postaci określonych modeli (model reintegracji społecznej i zawodowej, model tworzenia spółdzielni socjalnych, model wchodzenia osób dyskryminowanych na otwarty rynek pracy etc.). Na przykład rezultatem projektu „Akademia Przedsiębiorczości – rozwój alternatywnych form zatrudnienia” jest: „Coaching jako metoda aktywizacji zawodowej i społecznej w trzech sektorach gospodarki”. Polega ona na pomocy i kierowaniu rozwojem umiejętności oraz kompetencji osoby bezrobotnej prowadzonej indywidualnie przez trenera. Trener wspiera zarówno w okresie bezrobocia, w czasie zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym, a także w początkowym okresie pracy w firmie komercyjnej. Udzielane wsparcie odpowiada ściśle indywidualnym potrzebom beneficjenta, dzięki czemu jest skuteczniejsze niż inne formy pomocy.

Wyróżniającym się ciekawym rezultatem projektu „Mazurski Feniks” jest „Model przedsiębiorstw społecznych działających systemie franchisingu”. Polega on na tym, iż franchizodawca (tu: Centrum Kształcenia Praktycznego) pełni rolę inkubatora biznesu spółdzielczego, który przekazuje franchizobiorcom (przedsiębiorstwom społecznym) know-how bez pobierania opłat licencyjnych (w odróżnieniu od franszyzy biznesowej), zapewnia wsparcie szkoleniowo-doradcze, nakłada zaś jedynie obowiązek wypełnienia celów statutowych związanych z aspektem społecznym. System taki przyczynia się do lepszej współpracy między instytucjami gospodarki społecznej.

Jeszcze inny rezultat „Model ekologicznej działalności gospodarczej dla organizacji pozarządowych” składa się z rozwiązań formalno-prawnych i instytucjonalnych, metod pozyskiwania środków na zakładanie i prowadzenie proekologicznej działalności gospodarczej oraz katalog dobrych praktyk.

Wszystkie projekty IW EQUAL poddawane są bieżącej ewaluacji prowadzonej przez niezależnych ewaluatorów. Raporty zawierają pogłębione wywiady z partnerstwami oraz system „twardych” wskaźników oceny. Są one obiektywnym i porównywalnym źródłem oceny działania partnerstw według przyjętych kryteriów, a zwłaszcza realizacji naczelnych zasad inicjatywy EQUAL. Karta Oceny Projektów jest szczegółowym kilkunastostronicowym sprawozdaniem, który zawiera głównie wskaźniki dotyczące wymiaru instytucjonalnego, merytorycznego oraz zarządczego Partnerstwa na rzecz Rozwoju, udziału beneficjentów ostatecznych w działaniach projektowych, wykorzystania możliwości współpracy międzynarodowej, jak również analizę zarządzania na poziomie partnerstwa (zarządzanie personelem, komunikacja partnerstwa, sposób monitorowania i oceny projektu), zarządzania finansowego, efektywności zarządczej, wskaźniki oceny postępów w pracy nad produktem partnerstwa, ocenę innowacyjności produktu, jak również wskaźniki oceny potencjału produktu dla celów

mainstreamingowych (długiego efektu) oraz wdrażanie polityki równości płci [Karta Oceny Projektu 2007].

KILKA UWAG O PRZEDSIĘBIORSTWACH SPOŁECZNYCH POWSTAŁYCH W PROJEKTACH EQUAL¹⁰

Przedsiębiorstwa społeczne mają na celu inkluzję osób zmarginalizowanych na rynku pracy. Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL służyła właśnie pokonywaniu nierówności w dostępie do rynku pracy i zatrudnianiu osób bezrobotnych.

Z jednej strony podkreśla się, że ich zatrudnienie nie jest celem ostatecznym programu EQUAL, lecz jedynie elementem procesu integracji społecznej. Docelowym rezultatem powinien być rozwój lokalny danej społeczności. Chodzi o to, by powstałe przedsiębiorstwo oddziaływało na społeczność lokalną, by stało się zaczynem jej rozwoju. Idealnie funkcjonujące przedsiębiorstwo społeczne powinno być jak ogień, który zapala nowe przedsięwzięcia. Ważne zatem jest, by przynosiło dodatkowe efekty zewnętrzne i tworzyło wartość dodaną. Przedsiębiorstwo społeczne ma za zadanie inspirować i dynamizować zmiany społeczne. Wydaje się więc, iż nie powinno się patrzeć na takie przedsiębiorstwo jedynie z punktu widzenia nowych miejsc pracy i liczby zatrudnionych (czyli beneficjentów EQUALA).

Z drugiej strony jednak, biorąc pod uwagę koszty przedsięwzięć (pieniędzy wydatkowanych z budżetu UE) i liczbę powstałych miejsc pracy, nasuwa się wątpliwość, czy rzeczywiście można uznać za rzeczywisty sukces utworzenie na przykład kilkunastu czy choćby kilkudziesięciu miejsc pracy (choćby w bardzo niesprzyjającym otoczeniu) za kilka milionów Euro? Z wybranego losowo projektu „Gospodarka społeczna na Bursztynowym Szlaku” wynika, iż w wyniku jego realizacji powstało pięć przedsiębiorstw społecznych, zatrudnienie znalazło 46 osób (średnio 8 osób w przedsiębiorstwie), a budżet projektu wynosił 9270 tys. zł. Kwota ta nie przekłada się ściśle i jedynie na miejsca pracy, jednak ta kwestia jest zastanawiająca. Tym bardziej, że większą sztuką byłoby opracowanie i wdrożenie projektu, który uzyskał niewielkie wsparcie finansowe.

Efekty tworzenia przedsiębiorstw społecznych wspieranych z funduszy zewnętrznych UE są jeszcze nieznanne. Projekty inicjatywy EQUAL są w fazie końcowej, powstałe zaś firmy rozpoczęły działalność. Pod znakiem zapytania pozostaje fakt, czy i w jakim stopniu przedsiębiorstwa te mają szanse przetrwania i rozwoju. Można powiedzieć, iż przedsiębiorstwa społeczne powstałe jako wynik realizacji projektu EQUAL są przedsięwzięciami wspomaganymi (przez zewnętrzne finansowanie) i nie do końca oddolnymi (gdyż zainicjowanymi przez osoby z zewnątrz – koordynatorów projektu). Może to być powodem utrudniającym ich dalsze funkcjonowanie.

Zakończenie projektu dla przedsiębiorstwa oznacza zwiększenie poziomu ekonomicznego ryzyka, gdyż miejsca pracy opłacane z budżetu publicznego zaczynają pracować na własny rachunek. Przedsiębiorstwa wchodzą w okres

¹⁰ Przedstawione uwagi odzwierciedlają osobiste poglądy autorki.

sprawdzania wierności klientów i prób utrzymania się na rynku. Co stanie się z przedsiębiorstwami społecznymi? Niewątpliwie, korzystając z pomocy publicznej przeznaczonej na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, stosunkowo łatwo utworzyć przedsiębiorstwo społeczne, znacznie trudniej natomiast utrzymać się na rynku.

Warto zatrzymać się również przy specyficznych przedsięwzięciach społecznych, jakimi są spółdzielnie socjalne. Czy nie jest tak, iż kształt obecnej ustawy o spółdzielniach socjalnych utrwala zmarginalizowanie swoich członków, tworząc dla nich enklawy miejsc pracy¹¹? Powstaje pytanie, czy zatrudnienie osoby zmarginalizowanej w kręgu osób również zmarginalizowanych oznacza dla niej włączenie w główny nurt życia? Wydaje się, że nie. Znalezienie miejsca pracy, choć jest ważne i poprawia byt człowieka, niekoniecznie czyni człowieka mniej wykluczonym społecznie. Obecna ustawa o spółdzielniach socjalnych raczej zamyka osoby włączone w pracę w spółdzielni (ale chyba nadal wyłączone społecznie) w kręgu wciąż wykluczonych, nie dając im samodzielności. Tym niemniej, pomimo pewnych niedociągnięć ustawy o spółdzielniach, z roku na rok wzrasta liczba spółdzielni socjalnych w Polsce. Według szacunków, jakie podał H. Wujec¹², w 2006 roku było 70 spółdzielni, a w 2007 roku funkcjonowało ich już 140. Baza Spółdzielni Socjalnych [www.spoldzielnie.org] podaje, iż na dzień 29.02. 2008 roku w Krajowym Rejestrze Sądowym było zarejestrowanych 161 spółdzielni socjalnych w Polsce.

Zatrzymać się można również na innowacyjności projektów, która jest jedną z zasad inicjatywy EQUAL. Odnosi się wrażenie, iż wielu partnerstwom trudno było opracować i uzyskać innowacyjność w projektach, choć trzeba sobie zdawać sprawę, iż nie jest to zadanie łatwe. Wydaje się, iż powstanie przedsiębiorstw społecznych i zatrudnienie w nich osób bezrobotnych jest standardem gospodarki społecznej i samo z siebie nie stanowi już innowacyjności. Chyba że do tego doda się jakiś interesujący element, jak na przykład spółdzielnie funkcjonujące w formie franszyzy (projekt „Mazurski Feniks”). Wypracowany mechanizm, w założeniu inicjatywy EQUAL, powinien być możliwy do wdrożenia na innym terenie. O tym jednak będzie się można przekonać co najmniej za kilka lat.

O utrzymaniu się przedsiębiorstwa społecznego na rynku w dłuższej perspektywie czasowej niewątpliwie decydować będzie poziom jego społecznej zakorzenienia. Nie chodzi bowiem jedynie o przetrwanie przedsiębiorstwa, ale o jego społeczne oddziaływanie służące rozwojowi lokalnej społeczności. Nie

¹¹ Ustawa o spółdzielniach socjalnych z 26 kwietnia 2006 roku choć dość nowa, jest w trakcie nowelizacji (kwiecień 2008 r.), gdyż zawiera wiele „ułomności”, które w praktyce utrudniają rozwój tej formy spółdzielczości, na przykład dopuszcza ona, by tylko jeden na pięciu członków zatrudnionych w spółdzielni nie był osobą kwalifikowaną jako wykluczona społecznie. Przy tak małym udziale osób mających kompetencje w zakresie zarządzania firmą, spółdzielnia socjalna ma trudności z zaistnieniem i utrzymaniem się na rynku.

¹² Wypowiedź H. Wujca na temat *Ekonomia społeczna w gospodarce XXI wieku w trakcie sesji Perspektywy rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości społecznej w XXI wieku na konferencji: Rozwój lokalny i przedsiębiorczość społeczna w XXI wieku*, zorganizowanej przez Instytut Spraw Publicznych, która odbyła się 12 marca 2008 roku.

chodzi tu jedynie o produkcję określonych dóbr i usług, ale również o wzmocnienie kapitału społecznego i identyfikowanie się społeczności lokalnej z przedsięwzięciem.

Niezwykle istotne jest, iż formuła przedsiębiorstw społecznych pozwala na upodmiotowienie ludzi, pozwala wierzyć, iż osoby mają moc sprawczą, nie są jedynie biernymi beneficjentami, daje wiarę, iż osoby wykluczone mogą i powinni wyjść ze sfery wykluczenia.

W powstawaniu przedsiębiorstw społecznych szczególną rolę odgrywa tworzenie sieci powiązań. W tę tendencję wpisuje się budowanie partnerstw, które są podstawą organizacyjną uzyskiwania wsparcia unijnego. Społeczność lokalna ma większą szansę rozwoju, jeśli potrafi się zorganizować poprzez współpracę międzysektorową. Można powiedzieć, iż w pewnym stopniu możliwość uzyskiwania wsparcia finansowego z budżetu UE i formuła wsparcia (konieczność tworzenia partnerstw) wymusiła i przyspieszyła budowanie partnerstw oraz współpracę międzysektorową w Polsce.

Dobrym przykładem, oprócz inicjatywy EQUAL, jest również unijny program LEADER, mający na celu pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i ich zaangażowanie w tworzenie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich. Podmiotem działania i zarazem beneficjentem pomocy LEADERA jest Lokalna Grupa Działania, składająca się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego.

Projekty unijne, takie jak EQUAL czy LEADER, wpisują się w tzw. kulturę „social governance”. Termin ten przeciwstawiany jest pojęciu „government”, które oznacza zarządzanie sprawami publicznymi przez struktury władzy publicznej. „Governance” zaś oznacza współdecydowanie, odnosi się do procesów społecznego zarządzania, w których obywatele i ich organizacje występują jako interesariusze, czyli ci, których dotyczą skutki podejmowanych rozstrzygnięć publicznych i wobec tego powinni mieć prawo udziału w procesie ich podejmowania [Izdebski 2008]. Zjawisko powstawania partnerstwa świadczy o przejawach kształtowania się kultury lokalnej „governance”.

Przedsiębiorstwo społeczne jest specyficzną firmą, gdyż z jednej strony realizuje cele społeczne, a z drugiej prowadzi działalność gospodarczą i powinno wypracować zysk (przeznaczony na owe społeczne cele). W ten sposób wchodzi w nurt zasad wolnego rynku. Może należeć zgodzić się z wypowiedzią Krzysztofa Margola – Prezesa Zarządu Nidzickiej Fundacji Rozwoju „NIDA”, iż przedsiębiorstwo społeczne po pierwsze nosi znamiona przedsiębiorstwa, a dopiero potem cechę społeczności (pomimo odwrotnej hierarchii ważności celów)¹³.

Wydaje się jednak, iż w przypadku przedsiębiorstw społecznych nie można mówić o pełnej konkurencyjności na wolnym rynku, bo gdyby rzeczywiście miały one uczestniczyć w rynkowej konkurencji, to nie byłyby społeczne. To nie oznacza, że ekonomia społeczna nie może być przedsiębiorcza i innowacyjna, ale to, iż odnosi się tylko do tych obszarów społecznych, z którymi sektor pu-

¹³ Wypowiedź Krzysztofa Margola w trakcie konferencji *Rozwój lokalny i przedsiębiorczość społeczna w XXI wieku*, zorganizowanej przez Instytut Spraw Publicznych, która odbyła się 12 marca 2008 roku.

bliczny sobie nie radzi, a sektor prywatny nie jest nimi zainteresowany, gdyż nie generują one trwałego zysku. Jak trafnie powiedział J. Hausner [2008]: „... o obrazie i znaczeniu ekonomii społecznej decyduje nie tyle wzniosłość, ile przyziemność. To nie jest gospodarka wielkich gabarytów (...) To najczęściej działalność w skali mikro, lokalnie zakorzeniona i podejmowana z myślą o bezradnych i wykluczonych (...), to działalność gospodarcza dla tych i z tymi, którzy o równości szans nie mogą nawet pomarzyć”.

W tworzeniu przedsiębiorstw społecznych ważne jest rozpoznanie rynku, wybranie profilu działalności odpowiadającego popytowi oraz analiza rzeczywistych potrzeb i interesów społeczności lokalnej. Powstaje pytanie, na ile w projektach finansowanych przez UE podejmowane przedsięwzięcia wynikają z potrzeb, a na ile są zdominowane „koniecznością” czy też „możliwością” wykorzystania unijnych pieniędzy? Jak powiedział pionier finansowania socjalnego Pat Conaty [Birkhölzer 2006], pytanie o pieniądze powinno być zadane pod koniec procesu rozwojowego, gdyż mają one służyć jako środek, a nie cel („as a servant not a master”).

Warto podkreślić, iż „społeczność” przedsiębiorstw z jednej strony oznacza, iż umożliwiają one zatrudnienie osób słabszych/zmarginalizowanych na rynku pracy, z drugiej zaś dotyczy jego osadzenia w społeczności lokalnej i wpływu na jej rozwój. Funkcjonowanie przedsiębiorstwa społecznego bowiem powinno multiplikować kapitał społeczny i transformować go na inne rodzaje kapitału. Powołując się na opinię Rymusy [2007], można stwierdzić, iż specyfiką inicjatywy EQUAL w Polsce są preferencje dla inwestowania w kapitał ludzki kosztem kapitału społecznego. O roli zaś kapitału społecznego w rozwoju nie trzeba dziś już nikogo przekonywać¹⁴. „Uspołecznienie” przedsiębiorstwa oznacza też troskę całej wspólnoty lokalnej o rozwój zamieszkiwanego przez nią obszaru. Parafrazując przywołane przez Kotowską [2008], w związku z kapitałem społecznym, zdanie z *Małego księcia* Saint Exuperyego: „Oswoić, to znaczy stworzyć więzy”¹⁵ można powiedzieć: „Oswoić” społeczność lokalną, to znaczy stworzyć więzy między jej członkami.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Wiek XXI to wiek rozwiązań zróżnicowanych, a nie zmonopolizowanych. Istnieje potrzeba nowych pomysłów na zagospodarowanie wielu sfer niepo-radności ekonomicznej i społecznej. Gospodarka społeczna wychodzi na przeciw wyzwaniom czasu i nowym koncepcjom działalności gospodarczej, traktuje przedsiębiorstwo jako organizację, która powinna obejmować nie tylko wymiar ekonomiczny, ale również wymiar społeczny i ekologiczny (rozwój zrównoważony).

¹⁴ Wśród bogatej literatury o kapitale społecznym, należy wymienić nowość: *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*. Red. H. Podędworna, P. Ruskowski. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

¹⁵ Lis tłumaczył chłopcu: „Jeżeli mnie oswoisz, będziemy się wzajemnie potrzebować” [A. de Saint Exupery, *Mały Książę*, Porozumienie Wydawców, Warszawa 2001].

Przedsiębiorstwa społeczne powstałe w ramach inicjatywy EQUAL wnoszą swój wkład do tego światowego nurtu. Szczególną rolę mogą odegrać na obszarach zmarginalizowanych pod różnymi względami, a do takich, bez wątpienia zaliczają się obszary wiejskie. Wydostanie się ze stanu zmarginalizowania o własnych siłach dla wielu jednostek czy grup jest często niemożliwe, pierwszą przyczyną wydaje się być bariera mentalna. Przedsiębiorczość społeczna może być nośnikiem prawdy, cytując za Brikhölzerem [2006]: „serce lokalnego rozwoju: rozpoczyna się on z chwilą, gdy ludzie zdają sobie sprawę, że ani państwo, ani gospodarka rynkowa nie zaspokoi ich potrzeb i nie rozwiąże problemów, jeżeli nie ma w woli po temu w nich samych”. Czynnikiem endogennym jest zatem podstawowym i koniecznym warunkiem rozwoju. Wspomagany jest on czynnikami zewnętrznymi (nie tylko finansowymi).

Niewątpliwie inicjatywa EQUAL jest próbą pobudzenia rozwoju lokalnego i wsparcia osób zmarginalizowanych, będących poza rynkiem pracy. Siłą rzeczy nie stała się ona jednak remedium na trudności wszystkich obszarów problemowych. Jej oddziaływanie miało charakter raczej „wyspowy”. Nie można odmówić inicjatywie EQUAL słuszności, jednakże rodzi się wiele pytań i wątpliwości, które przedstawiono powyżej. Z uwagi na to, iż jest to początek drogi kształtowania się współczesnej przedsiębiorczości społecznej w Polsce, wiele kwestii pozostaje otwartych. Czas pokaże, w jakim kierunku rozwinię się przedsiębiorczość społeczna, na ile zakorzeni się w społeczności lokalnej, wreszcie, w jaki sposób wpłynie na rzeczywisty i długofalowy rozwój obszarów wykluczonych i ludzi zmarginalizowanych.

BIBLIOGRAFIA

- Brikhölzer K., 2006: *Lokalny rozwój gospodarczy i jego potencjał*. W: *Z teorii i praktyki gospodarki społecznej*. Tom 1. Red. E. Leś, M. Ołdak. Collegium Civitas, Warszawa.
- EQUAL. *Projekty i ich realizacja*, 2007. Materiały dla ewaluatorów. Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr. Fundacja „Fundusz Współpracy”, Warszawa.
- EQUAL. *Katalog rezultatów Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL*, 2007. Materiały dla ewaluatorów. Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr. Fundacja „Fundusz Współpracy”, Warszawa. Materiały dla ewaluatorów.
- Grupy partnerskie. Od idei do współdziałania*, 2005. Red. R. Serafin, B. Kazior, A. Jastrzębska. Fundacja „Partnerstwo dla Środowiska”, Kraków.
- Hausner J., 2008: *Ekonomia społeczna jako kategoria rozwoju*. W: *Ekonomia społeczna a rozwój*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Izdebski H., 2008: *Elementy teorii państwa*. W: *Ekonomia społeczna a rozwój*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Karta Oceny Projektu IW EQUAL, 2007. Materiały dla ewaluatorów.
- Kaźmierczak T., 2007: *Zrozumieć ekonomię społeczną*. W: *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*. Red. T. Kaźmierczak, M. Rymśa. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Kaźmierczak T., Sobiesiak P., 2007: *Lisków: model rozwoju lokalnego? W: Zmiana społeczności lokalnej. Szkice o kapitale społecznym w praktyce społecznej i nie tylko*. Red. T. Kaźmierczak. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Kotowska O., 2008: *Czy można oswoić lisa? W: Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*. Red. H. Podedworna, P. Ruszkowski. Wy-

dawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.

Leś E., 2008: *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Przegląd koncepcji i dobrych praktyk*. W: *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Rok B., 2008: *Biznes społecznie odpowiedzialny – teoria i praktyka*. W: *Ekonomia społeczna a rozwój*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

Rymsza M., 2007: *Druga fala ekonomii społecznej w Polsce a koncepcja aktywnej polityki społecznej*. W: *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*. Red. T. Kaźmierczak, M. Rymsza. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny, 2008. Red. H. Podedworna, P. Ruskowski. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.

Tennyson R., 2003: *Poradnik partnerstwa*. Fundacja „Partnerstwo dla Środowiska”, Kraków.

Wilkin J., 2007: *Dlaczego warto wspierać gospodarkę społecznie zakorzoną?* Materiały przygotowane na zlecenie ISP, Warszawa.

Ustawa o spółdzielniach socjalnych z dnia 27 kwietnia 2006, Dz. U. 2006 nr 94, poz. 651

www.spoldzielnie.org

http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/guidelines_en.htm

www.equal.org.pl

www.equal.gov.pl

www.garncarskawioska.pl

www.equal.szlabursztynowy.pl

http://ec.europa.eu/employment_social/equal/about/index_en.cfm

www.cyber-reka.tk

Wynagrodzenie autorskie sfinansowane zostało przez Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych KOPIPOL z siedzibą w Kielcach z opłat uzyskanych na podstawie artykułu 20 oraz 201 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

SOCIAL ENTERPRISES IN POLAND'S RURAL AREAS

Abstract. The article deals with the phenomenon of formation of social enterprises in Poland within the framework of the EU's EQUAL initiative. The author presents two examples of such initiatives launched in rural areas. She also makes an attempt at critically assessing EQUAL projects from the point of view of their ability to ensure lasting development at the local level.

Key words: social economy, social enterprises, EQUAL initiative